

ТИПИ ФІЛОСОФУВАНЬ, АБО ЯК І ДЛЯ ЧОГО МИСЛЯТЬ?

© Карівець І., 2006

Філософія має довгу історію. Але історія філософії не є лише історією поглядів мислителів. У цій роботі розглянуто історію філософії як історію типів філософування. Розглянуто особливості кожного типу філософування з метою знайти відмінності між ними, а також показати, що філософування – це, не що інше, як одна із сходинок до мудрості. Коли мудрість досягнута, то філософування стає зайвим.

Ключові слова: діалектика, діалог, мислення, мудрість, філософування, філософія, цілісність.

Philosophy has a long history. But the history of philosophy is not only a history of ideas or a history of thinkers' points of view. In this article the author considers the history of philosophy as a history of types of the philosophizing and has classified them according to the tradition of philosophical schools. The author also has examined special features of each type of philosophizing in order to compare them and show that philosophizing is one of the steps to wisdom. When wisdom is attained, then philosophizing is not necessary.

Key words: dialectics, dialog, thinking, philosophizing, philosophy, wisdom, wholeness.

Мотто. Мислять для того, щоб відкрити Себе Цілого.

Мета роботи полягає у тому, щоб з'ясувати, для чого мислителі філософують. Це з'ясування пов'язане із аналізом тих типів філософувань, які сформувалися в історії філософії. Зробивши систематизацію типів філософувань, можна зрозуміти логіку розвитку філософії, простежити формування філософської методології та філософських шкіл. Без осмислення становлення різних типів філософування, які притаманні тим чи іншим філософським школам, українська філософія не зможе зайняти гідне місце у світовій філософії.

Спроби класифікації типів філософувань, а точніше, філософів, були неодноразові [1, 2]. Так, Рорті Р. виділяє два типи філософів: наставників та систематиків. Бердяєв Н. намагається класифікувати філософії згідно з їхньою можливістю пізнання істини. Для автора важливо проаналізувати кожен тип філософування з точки зору його можливостей досягнення *відкриття Себе Цілого*.

На думку автора, в історії філософії усталилися принаймні п'ять типів філософувань:

- діалогічний/діалектичний (Сократ, Платон/ Геракліт, Гегель);
- метафізичний (Арістотель, середньовічні схоласти, Тома Аквінський, томісти, раціоналісти, неотомісти);
- трансцендентальний (Кант, Гуссерль);
- аналітичний (Віденський гурток, Львівсько-Варшавська школа);
- деструктивний/деконструктивний (Ніцше/Дерріда).

Запропонована класифікація не претендує на вичерпність та точність, але, на думку автора, відображає основні напрямки філософування, які сформувалися в історії філософії. Така класифікація типів філософування впливає з особливостей дискурсу, які започатковані ними. Дискурс – це неперервність деякого типу філософування, яку забезпечують філософські школи; вони ж формують

певну філософську традицію. Прикро, що ці філософські традиції не хочуть співпрацювати одна з одною і в такий спосіб взаємно збагачуватися.

Типи філософувань як системи думок. *Діалогічний тип філософування* – це першопочатковий тип мислення, який відкрили стародавні греки понад дві тисячі років тому. Філософування – це прагнення здобути мудрість. Сократ за допомогою бесід змушував співрозмовника видобувати знання із самого себе, яке ним не усвідомлювалося, а тому залишалося прихованим. Сократ зцілював душі людей, бесідуючи з ними. Мета сократових бесід полягала в тому, щоб співрозмовник самостійно прийшов до певних висновків, які для нього не були очевидними, наприклад, що “чинити несправедливість гірше, ніж терпіти її”, що “я знаю, що я нічого не знаю, але інші і цього не знають”. Для такого мислення філософія – це розмова душі із самою собою. Душа веде розмову сама із собою, щоб пригадати своє походження, свого Творця, і повернутися до нього. Душа, яка розмовляє із собою, пригадує те, що колись вона споглядала до свого втілення; тому ідеї, які виникають в мисленні, є речами, які споглядала душа до втілення. Платон скаже, що “тіло – це в’язниця для душі”, а філософування – це поступове відділення душі від тіла, а філософом є той, хто постійно вмирає для фізичного світу, тобто відвертається від нього і не слідує за своїми пристрастями, не прагне утвердитися у фізичному тілі. Філософування – це певне сходження від незнання, гадок і чуток до ідеального знання чи знання ідей. Ідея – це першозразок речей, це правдиві речі, а не їхні тіні. Сходження від тіней речей до самих речей здійснюється за допомогою філософування. Іншими словами, самі речі – це сутності тих явищ, які спостерігаємо. Найважливіші речі – це Благо, Краса, Істина. Мета філософування дати відповіді на запитання:

- Що таке Благо?
- Що таке Краса?
- Що таке Істина?

Але не просто дати вербальну, словесну, теоретичну відповідь. Знання найважливіших речей трансформує людину, змінює її. Що таке знання? Це – “відсутність гордині; ненасильство; щирість душі; покірне, терпеливе і вибачаюче серце; чистота думок і тіла; самоконтроль; свобода від егоїзму; безперервне благочестя в серці перед Присутністю Вічного. Все це знання, протилежне – невігластво” (Бхагават-Гіта). “Знання божественного називається усвідомленням, незнання божественного – невіглаством. Невіглас не знає про своє невігластво”, каже один із послідовників сінто Канетомо. Це твердження збігається із твердженням Сократа “...я знаю, що я нічого не знаю, але інші і цього не знають”.

Отже, діалогічний спосіб філософування допомагає людині зцілитися від свого невігластва і піднятися до усвідомлення найважливіших речей, без яких життя не є життям, а простим існуванням; допомагає поєднати теорію і практику, етику і пізнання.

Діалектичний тип філософування полягає у тому, що абсолютизує боротьбу протилежностей, виводить будь-що з будь-чого, одну протилежність з іншої. Слово діалектика походить від грецького *dialektike*, тобто вміння вести бесіду, мистецтво аргументації.

Діалектика походить від слова діалог (старогрецькою мовою діалог звучить, як *dia logos*, тобто “за допомогою слова”, “через слово”, “завдяки розуму”). Для Сократа діалог – це вміння вести бесіду з метою з’ясування значення понять, з метою виявлення за допомогою розуму різниці між добром і злом, справедливістю і несправедливістю. Для Платона діалектика, вона ж діалог, метод пізнання ідей. Діалог як діалектика означає розвиток мислення, тобто поступове сходження розуму людини від конкретного чуттєвого сприйняття світу до його загальної сутності, наприклад Абсолюту.

До Сократа і Платона, Парменід та Геракліт відкрили не метод філософського дослідження світу та його підвалин, а закони діалектики, які лежать в основі світу. Що ж це за закони? Прийнято протиставляти Парменіда і Геракліта, оскільки перший казав, що буття незмінне і вічне, а другий, – що все тече, все змінюється і ці зміни обумовлені боротьбою протилежностей, з яких складається світ, а цією боротьбою керує Розум (Логос). Можна сказати, що протилежності виникають

всередині буття незмінного і вічного, нерухомого. Тоді діалектика означає розвиток, виникнення та взаємодію протилежностей, але джерело їхнє одне. Ось тези Геракліта:

1. Становлення здійснюється завдяки протилежностям. Боротьба протилежностей – це “батько всіх речей”. Єдність Всесвіту можлива завдяки цій боротьбі протилежностей.
2. Все змінюється, все перебуває в русі. Нічого немає постійного у світі, лише становлення.
3. Все відбувається згідно з вічним законом Логосу. У становленні світу та живих істот, які минають, він є тим, що єдине залишається постійним та незмінним.

Повертається до діалектики, у грецькому розумінні значення цього слова, прусський мислитель Гегель.

Для Гегеля діалектика – це використання в науці закономірностей, які містяться в самому мисленні. Діалектика – це рух, який лежить в основі всього, як справжня духовна дійсність, і в той самий час – рух людського мислення, яке у своєму філософському сенсі бере участь у цьому русі абсолютно і всеохопно. Діалектична структура Абсолюту (Божество, ідентичне Всесвіту) розвивається в його праці “*Наука логіки*” (тобто онтологія). Діалектика також розкриває закономірні зв’язки між необхідністю і випадковістю, можливістю і дійсністю, сутністю і явищем, змістом і формою, свободою і необхідністю. Ядром діалектики, її визначальним принципом є закон єдності і боротьби протилежностей, вчення про суперечності (конфлікти) як внутрішню причину саморуху і саморозвитку суцього. Наприклад, якщо б живі істоти не помирили, а вічно жили на землі, то це б означало відсутність Духу, а оскільки люди, тварини і рослини гинуть, це означає, що крім фізичної оболонки, вони мають не-фізичну сутність, яка належить сфері духу. Отже, живі істоти є поєднанням матерії і духу, і смерть – це можливість звільнитися від матерії. Інша річ, що життя духу у фізичній оболонці перебуває у становленні, тобто у русі до смерті тіла й звільнення духу. Людина належить до тих живих істот, яка усвідомлює цю боротьбу і може спрямовувати її на власне благо, а саме: розвиваючись духовно, тобто, все більше усвідомлюючи, що вона не тіло, а дух.

Щодо Канта, то він розуміє під діалектикою псевдофілософування і називає її “діалектикою ілюзій” за те, що вона прагне прийти до пізнання метафізичного, трансцендентного, не спираючись на досвід. Якщо розум не спирається на досвід, то він потрапляє у пастку протилежних суперечностей (антиномій).

Отже, Кант приписує діалектичну природу самому розуму, а не світу. Який світ насправді, ми не знаємо. Все наше знання – це знання світу явищ, тобто світу для нас. Тому діалектика для Канта – це ілюзія розуму.

Гегель критикує кантівський підхід до діалектики, стверджуючи, що теза і антитеза поєднуються в синтезі і в такий спосіб суперечності долаються. Гегель останній “гностик”, який стверджує, що абсолютне знання можливе через діалектичний закон заперечення заперечення: антитеза є запереченням тези, а синтеза – їх обидвох. Синтеза – це і є абсолютне знання по той бік суперечностей чистого розуму. Гегель має на увазі, що необхідно долати дуалізм протилежностей і виходити за його межі. Це означає, що дух в собі нерозділений і цілий; входячи в цей світ він ділиться на протилежності для того, щоб знову повернутися до самого себе через відчуження від самого себе. Діалектичний процес – це ідеальний процес, в якому бере участь Всесвіт.

Отже, діалектику розглядають як філософський метод дослідження суцього у його народженні, розвитку і зникненні (переході в іншу форму існування) за певними діалектичними законами, про які говорилося вище, або як процес, притаманний людському розуму, мисленню, за допомогою якого підіймаються до осягнення ідеального, умоглядного, до осягнення сутностей.

Якщо світ і складається із протилежностей, це не означає, що ми повинні привносити протилежності у мислення. І взагалі, чи мислення є мисленням, коли воно містить протилежності, коли воно оперує ними? Дійсно, даоси розуміють світ як взаємодію двох начал *Інь* та *Янь*, але послідовники Лао Цзи ніколи не мислять цими поняттями, щоб осягнути Дао, Вищий закон, який керує цими протилежностями. Навіть у Біблії читаємо, що Бог наклав табу на діалектичне мислення (мислення протилежностями) і відповідно на діалектичне пізнання (пізнання протилежностей):

добра і зла). Перші люди пізнали добро і зло, вийшовши із стану невідання протилежностей. Той, хто знає добро, одночасно знає і зло, а це означає, що він не цілком є добрий. Тому Ісус Христос казав, що ніхто не добрий, окрім Бога, бо лише Бог – це Добро, Його Єдність і Неподільність. І Сократ вважає, що потрібно не зациклюватися на умоглядній грі протилежностями заради розваг, а за допомогою зіставлень різних частин, з виявленням їхньої спорідненості, підійматися до істинного буття (Федр, 537C-D). Діалог як діалектика означає, що “протилежності постають саме елементами цілісності...” [3, с. 4].

Метафізичний тип філософувань шукає відповіді на запитання: “Що насправді є?”. Метафізик розмірковує про Бога, безсмертну душу, початок світу тощо, як про цілком відомі і незаперечні істини. Тому такий тип філософування належить до догматичного.

Метафізикою в Арістотеля називається “перша філософія”, тобто це наука про вищі принципи знання, буття і діяльності, претендує на те, щоб дати відповіді на всі запитання, які хвилюють людину. Під метафізикою розуміють також вчення про Бога, безсмертну душу і свободу волі. Хоча метафізика – технічний термін, але вона набуває повного значення лише тоді, коли говоримо про речі, які не підлягають чуттєвим визначенням і можуть виходити за межі простору і часу. Фізика займається вивченням явищ природи, а те, що лежить за межами явищ природи, намагається осягнути метафізика. Метафізика досліджує усі можливі види сущого, тоді як фізика обмежується лише тими явищами, які спостерігаються чуттєво, й описує їх за допомогою законів, які вкладаються в закони логіки. Метафізика сподівається віднайти остаточну причину виникнення всього сущого, а також остаточне його призначення, на відміну від досвіду, який завжди обмежується частковими цілями, а фізика цікавиться лише причинами одиничних та ізольованих одне від одного явищ природи. У такому розумінні метафізика має об’єднуюче завдання: шукати першопричини кожної науки [4].

Отже, метафізичний спосіб мислення веде людину до того, що “є” насправді: до універсального добра, краси, знання, а все існуюче підпорядковує зазначеним принципам існування. Метафізика самодостатня, бо є знанням універсальних принципів, з яких виводяться всі інші, в тому числі і для інших наук. “Істинна метафізика досліджує лише те, що абсолютно незмінне і незалежне від будь-яких випадковостей, в тому числі і від історичних; тільки те може бути назване метафізикою, що абсолютно не змінюється, і саме універсальний характер метафізики є причиною її принципової незмінності й створює її суттєву єдність, виключаючи множинність як філософських систем, так і релігійних догм” [5, с. 121]. Універсальний характер метафізики полягає в тому, що “абсолютно ціле не може бути частиною чого-небудь, так само, як ніщо не може містити в собі Універсальне як свою частину” (Генон).

Кант започатковує *трансцендентальний спосіб філософування*, вводячи дуалізм феноменального і ноуменального світу, світу явищ і світу “речей в собі” (у Платона, швидше, світ не дуальний, а бінарний. Це означає, що його світ “тіней” є похідним від світу “ідей”, тобто є певна ієрархія світів: вищі і нижчі; вони поєднані між собою, хоча і протилежні. Східна філософія говорить про *а-двайту*, тобто не-двоїстість). Потрібно зазначити, що такий дуалізм пов’язаний з недостатнім психологічним аналізом у Канта, тому і висновки про неспроможність метафізики дати людині знання про те, що існує насправді, не мають підстав.

Суть трансцендентального способу філософування полягає в тому, що виходить із усвідомлення обмеженості пізнання трансцендентного трансцендентальними умовами сприйняття (простором і часом). Кант встановлює певну пізнавальну кореляцію (відповідність) між “Я” і світом, суб’єктом і об’єктом. Така кореляція стає можливою тому, що суб’єкт володіє певними поняттєвими схемами, в які вкладається чуттєвий матеріал. Метафізичне знання (знання Бога, безсмертної душі тощо) стає неможливим, оскільки воно виходить за межі зазначеної кореляції. Проте апіорне знання можливе. Воно не виходить за межі пізнавальної кореляції суб’єкта і об’єкта. Суб’єкт може передбачити наступні події чи знання про них, враховуючи чисті поняттєві схеми розсудку. Чисті поняття розсудку: *кількості* (одиничність, множинність, тотальність), *якості*

(реальність, заперечення, обмеження), *відношення* (належності, причиновості, взаємодії), *модальності* (можливість-неможливість, буття-небуття, необхідність-випадковість). Як бачимо з переліку чистих понять розсудку, сам розсудок генерує протилежності. Я можу звести себе до власної трансцендентальності, тоді я побачу, як формується мислення. Кант говорить про трансцендентальний суб'єкт, який висловлює себе в судженні: “Я мислю”. Це судження є зв'язуючою ланкою для усіх понять, в тому числі і для трансцендентальних. “Я мислю” завжди входить до складу трансцендентальних понять і тому також є трансцендентальним. Індивідуум повинен аргіогі приписувати речам усі ті властивості, які становлять ті умови, за яких ми лише і можемо мислити річ. “Я” пізнає річ не тому, що воно просто мислить, а лише тому, що визначає дане споглядання стосовно єдності свідомості, в якій полягає мислення. Єдність свідомості відома нам лише тому, що вона необхідна нам для можливості набуття досвіду і не дає змоги вийти за його межі. Тому я не можу стверджувати “я мислю, отже, існую” (Декарт), бо таке твердження виходить за межі можливого досвіду. Я не можу пізнати себе як субстанцію, як душу, бо постійно стикатимусь із емпіричним чи трансцендентальним Я, котре помилково ототожнюватиму із субстанцією (душею).

Наймолодший із зазначених типів філософування – *аналітичний*. Виник у XIX ст., як спроба відмовитися від метафізичних питань у філософії, і спрямовував себе на логічний аналіз мови. Логічний аналіз мови покликаний вилучити із філософії псевдопроблеми, оскільки вони виникають на основі хибного використання понять. Цей тип філософування прагне до понятійної ясності і точності мови, йому притаманний антиіраціоналізм, він не визнає метафізики (наприклад, неотомізм, який ґрунтується на метафізиці Аристотеля – Томи Аквінського, вважається вербалізмом, який спрямований на псевдорационалізацію релігійних уявлень [6, с. XIV]). Значення судження визначається можливістю його емпіричної перевірки. Судження володіє емпіричним значенням тоді і лише тоді, коли не є аналітичним і впливає логічно з певної скінченної і несуперечливої сукупності емпіричних речень. Метафізичні і теологічні судження безсеновні, оскільки не підтверджуються емпірично. Також безсеновними є оцінкові судження (етичні та естетичні), які нічого не описують, а виражають лише наші емоції. Філософія не дає жодного знання про світ, не створює ні аналітичних, ні емпіричних суджень, бо є лише аналізом мови науки. Проаналізувавши, в тому числі й арифметичні закони, відомий математик Г. Фреге (якого вважають одним із засновників аналітичної філософії), стверджував, що “...арифметичні закони є аналітичними судженнями, і отже, вони апріорні. Відповідно до цього арифметика стала б тільки розвинутою логікою, кожне арифметичне твердження – логічним законом, однак законом виведеним” [7, с. 111].

Щодо двох останніх типів філософування – *деструктивного і деконструктивного*, – то необхідно зазначити, що Ф. Ніцше належить до тих філософів, які з недовірою ставляться до всього розумного/логічного. Він вважає, що під розумністю/логічністю приховується воля до влади. Логіка і розум вбивають життя. Витвором розуму є метафізика та вищі цінності. Необхідно зруйнувати метафізику. Загалом, раціональний порядок, логічна впорядкованість не сприяють життю, оскільки роблять його одноманітним. Необхідно навчитися йти на ризик, руйнуючи раціональний порядок, встановлений владою, ідеологіями. Після такого руйнування, з-під розумності та логічності вивільняються життєві сили – діонізійські. Саме вони сприяють розквіту життя. Велич життя в тому, що його неможливо передбачити. Життя завершується трагічно – смертю. Це дає підстави говорити, що воно не-раціональне, а ірраціональне. Незважаючи на трагічність життя, потрібно триматися землі, і не створювати ілюзій про потойбічне життя, не потрібно себе втішати тим, що на тому світі нам буде жити краще, ніж на землі.

Деструктивна робота Ф. Ніцше завдала удару західноєвропейській метафізиці і відкрила шлях до хаосу постмодернізму. Ф. Ніцше – це великий руйнівник ідеалів прогресу, соціальної рівності, свободи XIX ст., які були створені раціоналізмом та просвітництвом.

Постмодерністична деконструкція Ж. Дерріда використовує плоти деконструкції Ф. Ніцше, щоб ще глибше занурити людину у гру слів, у владу та підсвідоме. Змушує відмовитися від таких понять, як

буття, істина, тотожність, оскільки раціональне не є самодостатнім; воно виникає на основі витіснення з культури тих елементів, які є не-думкою, які не можна помислити. Раціоналізм виникає на основі логоцентризму (логоцентризм – це європейське, західне мисленнєве утворення, пов’язане з філософією, метафізикою, наукою, мовою, що залежить від логосу), який, за своєю суттю, репресивний. Створюючи метафізику, яка покладає поряд з людиною трансцендентну реальність, справжній світ, логоцентризм підкорює сферу існування людини буттю і виявляється основою тоталізації в гуманітарній царині. За Дерріда “...деконструкція – це рух досвіду, який відкритий на прийдешнє майбутнє, досвіду, який невизначений, абстрактний, спустошений, досвід, який явлений в очікуванні іншого і відданий очікуванню іншого і події. В його формальній чистоті, у тій невизначеності можна віднайти його спорідненість з певним месіянським духом”. Дерріда виступає проти будь-якого початку, “архе”, що надає сенсу всьому існуючому. Якщо є сенс, то це означає, що хтось може його надати і володіти ним. Якщо хтось володіє сенсом і надає його подіям, світу тощо, то він диктує цей сенс іншим людям, щоб вони прийняли його. Можливо, що кожна людина має своє відчуття сенсу того, що з нею відбувається, має своє бачення сенсу подій. Отже, деконструкція Дерріда веде до плуралізму сенсів, думок, позицій, які не закорінені в жоден початок, “архе”; вони позбавлені центру, який диктує сенс, позицію, зміст думок. Відносність мови полягає в тому, що за словами не стоїть те, що ці слова позначають. Референт розмитий і нечіткий. Гра слів, гра словами, “гра проти сенсу” [8, с. 367]. Сенс з’являється тоді, коли слова збігаються з тим, що вони позначають. Дерріда заперечує це і стверджує нечіткість тих понять, які відсилають до буття, істини, тотожності, одним словом, – до метафізичної реальності. Дерріда пропонує замість тотальності – розсіяність, замість центризму – децентризм. Зрештою, Дерріда зводить філософію до літератури, до низки метафор.

Отже, філософування та філософію не можна розглядати як самодостатні. Філософуюча людина – це людина, котра усвідомила своє незнання і вийшла зі стану “все само собою зрозуміло”. Типи філософувань свідчать, що існують різні способи формування системи думок, знань, здобутих видозміною мислення, але мисленням не є жоден з них.

На шляху до мудрості: мислення та цілісність. Попри несприйняття метафізики та іронічне ставлення до мудрості в добу постмодерну [9], я наслідуюся стверджувати, що тіло одушевлюється, а душа одуховлюється. Чим духовніша душа, тим вона свідоміша того, що її перебування в тілі тимчасове і прийде час, коли вона покине його. Чим бездуховніша душа, тим вона притомніша, тобто ототожнює себе з тілом і прив’язується до нього. Бездуховна душа – бранка тілесного, грубо-матеріального, хоча сама належить до тонких матерій. Одухотворена душа усвідомлює те, що вона не від фізичного світу, а більш тонкого і наближеного до Абсолютної трансцендентності. Душа – це певний індивід (неподільний в собі), який існує незалежно від фізичного тіла. Метафізична реалізація душі полягає в тому, що після відділення від фізичного тіла душа втрачає свою індивідуальність, зливаючись із Абсолютом. Така метафізична реалізація душі називається активною. Здійснювати активну метафізичну реалізацію може лише одухотворена, тобто свідома або мудра душа.

Але, що таке мудрість? Мудрість – це дар, який дається Духом одухотвореній душі. “А мудрість, що зверху вона, насамперед чиста, а потім спокійна, лагідна, повна милосердя, безстороння та нелукава” (Як., 3:17). А ось ознаки мудрої людини, згідно з “*Суттму-Ніната*”, буддиської канонічної книги [10]:

- розуміючи причини речей, правильно оцінює те, що відбувається, знає сенс і значення того, що відбувається;
- осягнула зв’язок між речами та їхнє походження;
- не бажає жодного із світів;
- свободна від прив’язаностей, не жадібна;
- свободна від часу, бо не входить в нього;
- спокійна серед неспокійних, не хапається за вчення, яке приймають інші;

- нікому не заздрить;
- будучи не заздрісною і свобідною від прив'язаностей, нічим не гидує.

Типи філософувань, проаналізовані у цій роботі, окрім діалогічного, далекі від мудрості і зводять людей на манівці. Тому у зазначеній буддистській канонічній книзі сказано, що “нелегко перемогти вчення філософів” (6 (784)). Так само і нелегко доводилося Сократу, який вів непри- меренну боротьбу з риториками і софістами, які зловживали розмірковуваннями й використовували їх для виправдання злочинів, а також видавали обман за правду; нелегко доводилося також Ісусу Христу, який не міг терпіти лицемірства фарисеїв та саддукеїв, котрі видавали себе за благовірних, а насправді не були такими.

Думання і мислення не одне і теж. Мислення розпочинається тоді, коли досягнуто стану без- думності. Мислення осягає сутність без-думно. Сутність – це не вигляд і не назва сущого. Арістотель називає сутність формою, а матерією – те, що підлягає оформленню, тобто сутність надає вигляд сущому. Оскільки сутність приховується за завісою думок і дум, то важко відрізнити мислення від думання. Відбулася підміна понять, оскільки сьогодні форму тлумачать як вигляд, а не сутність; замість сутності вживають слово зміст. Відповідно *ре-форму* тлумачать як зміну вигляду (видимості), хоча насправді *ре-форма* – це повернення до сутності (префікс *ре-* означає повернення до чогось). Люди відійшли від сутності, тому назріла необхідність у поверненні до неї. Повернення до сутності – це прибуття до того, що рідне та цілюще.

Така підміна сутності видимістю означає “кінець метафізики”, “кінець філософії”. “Колись філософія протистояла життю, затиснутому між міфом і повсякденністю, як щось недвозначно мудріше за нього, бо вона розуміла “добре життя”, його соціальні форми та його моральні передумови. Вона позбувалася свого престижу тією мірою, якою втрачала, порівняно із “звичайним життям”, перевагу мудрості. Внаслідок переходу від вчення про мудрість до аргументованої філософії, вона сама потрапила в сутінок життєвої чужості. Вона мала погодитися з тим, що самостійні вчення про розумність прагматики, економіки, стратегії та політики позбавили її рангу, так що вона зі своїми логічними вивертками стала інфантильною та академічною, а зі своїми ремінісценціями щодо великих ідеалів набула характеру утопічної дурниці. Сьогодні філософія зі всіх боків затиснута в кільце зломудрого емпіризму й реалістичних дисциплін кращого знання” [11, с. 518].

Мислення не містить жодного “Я”. Ф.Т. Михайлов зазначає: “Кожний з нас, залишаючись фізично і суб'єктивно самим собою, може і... не мислити. Наприклад, під час так званої безпред- метної задумливості мислення відключається, і людина занурюється у нетривалий світ бездумності. В такі моменти людина не задумалася... Вона не думає, бо не можна думати про ніщо” [12, с. 255]. Такий стан Ф.Т. Михайлов називає “внутрішньою німотою – небуттям мислення” [12, с. 255]. Ф.Т. Михайлов правильно пише, що у стані бездумності думки мовчать, але він не відрізняє думання від мислення. Якби він їх не ототожнював, то не написав би, що “внутрішня німота – небуття мислення”. Навпаки, в стані “внутрішньої німоти” відкривається Ціле, яке не є ні внутрішнім, ні зовнішнім; розпочинається мислення, яке долає будь-яке протистояння, розділення. Думання ж виникає на основі розділеності, спеціалізації, фрагментарності та протистояння. Отже, стан без-думності можливий і його можна досягнути.

Висновки. Шлях до мудрості вільний від догматизму, фанатизму, вузької та широкої спеціалізації, а також жорсткої прив'язаності до авторитетів. На цьому шляху інтелект вже не шукає як би то пристосуватися до навколишнього середовища, а відкриває власну суть, а саме: здатність “читати між рядками”. Інтелект, як *interlegere* (лат.), тобто “читання між рядками”, свобідний від позитивізму, натуралізму, психологізму, фанатизму, ідеологій, тому здобуває мудрість. Дуже плідним є розрізнення Г. Марселем *проблеми* і *таємниці*. Проблеми виникають внаслідок неправильного застосування розуму або взагалі його відсутності. Розум діє неправильно тому, що знаходиться під впливом ілюзій. Саме тому виникають так звані “проблеми філософії”. Позбуваючись ілюзій, розум починає розуміти реальність (від лат. *res* – річ), тобто він повертається

до речей/сутностей. Тому Гуссерль закликав: “Назад до самих речей!”. “Говорити річ” означає говорити по-суті. Розум без ілюзій починає говорити по-суті про явлене (про-явлене). Отже, про-явлене являє собою певну сутність, про яку можна висловитися по-суті. Але за про-явленою сутністю знаходиться її таємниця. Розум, який позбувся ілюзій і висловлюється по-суті, нездатний висловити таємницю виникнення сутності (таємницю її створення). Такому розуму достатньо лише стикнутися з таємницею, щоб шанобливо схилитися перед нею (саме тут проходить межа між тим, про що можна висловитися, і тим, про що не можна, – містика).

Крім того, розмова душі із собою є свідченням того, що душа знаходиться на шляху до мудрості. Як тільки душа досягає мудрості, то вона зливається із Творцем в одне ціле.

1. Петрушенко В. Епістемологія як філософська теорія знання. – Львів, 2000. 2. Петрушенко В.Л. Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія. – Львів, 2005. 3. Петрушенко В.Л. Діалектика як теорія та метод: сучасні підходи та оцінки: Конспект лекції з курсу “Філософія” для аспірантів та здобувачів наукового ступеня всіх спеціальностей. – Львів, 2004. 4. Ляхович О. Діонізій Павло: Лекції з метафізики. – Львів, 1995. 5. Генон Р. Очерки о традиции и метафизике. – СПб., 2000. 6. Ayer Alfred J. Filozofia w XX wieku. – Warszawa, 2003. 7. Фреге Г. Основы арифметики. – К., 2000. 8. Деррида Ж. Письмо и различие. – СПб., 2000. 9. Бенъс Ж.М. Роздуми про мудрість. – К., 2003. 10. Сутта-Нипата. Сборник бесед и поучений. Буддийская каноническая книга. – М., 2001. 11. Слотердайк П. Критика циничного розуму. – К., 2002. 12. Великие преобразователи естествознания: Леонардо да Винчи // Тез. докл. XVIII Междунар. Чтения / Отв. ред. И.Ф. Габрусь. 20–21 ноября 2002 г. – Минск, 2002.

УДК 17.022

ББК 87.715

Світлана Повторєва, Віктор Савельєв*

Національний університет “Львівська політехніка”

* Прикарпатський інститут ім. М. Грушевського МАУП

ЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ В КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

© Повторєва С., Савельєв В., 2006

Проаналізовано багато концепцій постмодернізму і пост-постмодернізму в царині етики: пріоритету групової моралі над індивідуальною; моралі як соціальної конструкції; нарративності моралі тощо. Показано, як в цих концепціях трансформуються кризові явища сучасного суспільства.

Ключові слова: after-postmodernism, номада, постмодернізм, трайбалізм, хюбріс.

The article contains the analysis of the ethical problems interpretation in postmodernism and after-postmodernism: paramount of groups moral in compare individual moral; moral as social construction; moral as the narrative and so on. Authors show how the social crisis transforms postmodernism interpretation.

The key words: after-postmodernism, nomad, postmodernism, tribal, hubris.

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що етичні та естетичні ідеї постмодернізму лише нещодавно набули досить широкої популярності серед вітчизняних інтелектуалів і митців в Україні. Водночас на Заході постмодернізм вже спричинив певні кризові явища і перейшов у нову фазу, яка одержала назву пост-постмодернізму. Представники цієї течії західної філософії нама-